

ל שׂוּבָנוּ לְעֵם

קונטרסים עממיים לענייני לשון
בעריכת ע' איתן ומ' מרון

אב חי"ח

מחוזר ט. קונטרס ט (אא)

ל שׂוּרָן סֻפֶּר וּסְפַר

ללשנותיו של שי עגנון וסביביהם

הוצאת המוציאות המדעית של האקדמיה ללשון העברית
ירושלים

בהוצאת האקדמיה ללשון העברית יצא

מִילּוֹן לְמוֹנָחָי הָאָנָטּוֹמִיה

המילון מכיל כ-6000 מונחים בלאטינית ומקביליהם בעברית

ערוכים בסדר ענייני-邏輯י

למיון גלוים שני מפתחות — עברי ולאטיני — ערוכים בסדר אלפ

מחיר המילון בכריכה — 5.500 ל"י

•

יצאה חוברת כפולת (ב-ג) מכרך כב

של

ל שׂוּבָנוּ

כתבי-עת לחקר הלשון העברית והתחומים הסמוכים לה

בחוצאת האקדמיה ללשון העברית

מחירה — 2.500 ל"י

א

לשונו של שי עגנון — מי בעירicity לא היחיד לה שבת,ומי בהם לא שיבח בה יהוה, אך לא מցינו בהם עדרין מי שיטול עליו לברך הלוותה בדרך הבדיקה והחקירה. גם מעת הניסיונות שנעשה פורגת בהם רתיעה, והמנסים בחינת נוגע-זאנו-נוגע, וניכרת בהם אמת המשאי' שלפניהם. ודומה, כי אם אין החקירה מתכוון ליותר על התעודה הזאת, לא יתרגב על אימתו כל עוד לא יבין, כי חקר לשונו של עגנון פтиיחתו חקר לשוניותו שדרכו מן הקל אל הכלב ומן הפשט אל המרכיב, ושעל-כן בבואנו עתה לנסות ניסויי זהה, נפתח בדוגמה שאין כמודמה כפשיותה, והיא דוגמה לשימושו במקרא. וכך לשון הדוגמה:

“טובים היו האילאות הללו שבhem היתי שוכב על משכבי
והוגה במלך המשיח שיתגלה בתאות בעולם ויוליך אותנו לארץ
ישראל ונשב איש תחת גפנו ואיש תחת תנתנו.ABA לא יסע
ליירידים, ואני לא אלך לבית הספר, אלא אתה לך לפני ד' בארכות
בית אלקינו” (המפתחת), כל ספרינה, כך בשובה ונחת עמי,
קעא).

המליצה המוטעם היא מליצה נודעת ושימושה מרובה,
אך ניסוחה אינו כדיוקו של מקרא שענינו תיאור אידיאלי של
מי שלמה המלך. כי המקרא הבהיר כך לשונו: “וישב יהודה
וישראל לבטה איש תחת גפנו ותחת תנתנו” (מלחים א' ג').

אין צורך לומר, כי לשון הכתוב כדיוקו עשוי היה לבוא ולבטא את שלו, אם בימים של תגבורות ידיעה ודקוק במקרא, אם בימים של מהימנות פורטיטית, והיה זה מן העניין לבדוק דרך שימוש של הסופרים באותה מיליצה, אם לצד דיוקו של כתוב אם לצד שינויו. נצטמצם על דוגמאות מעותם לדרך הדיווק — בתקופת ימי הביניים, למשל ר' יצחק בן שלמה טהולה ("משל הקדרוני"), מהדורות מהדורות לספרות, עמי⁽²⁹⁾:

וַיֵּשׁבוּ לְבָطֶחֶת כָּל אַחֲד בְּפִי תְּשׁוֹקְתוֹ
אִישׁ פָּתַח גַּפְנוּ וְתַחַת תְּאַנְתּוֹ,

בתתקופת ההשכלה, למשל, שמעון בכרך ("מלך אביזן", תרמ"א, עמי⁽²⁾:

אֶת הַיְמִינִים קָם יִשְׁבֹּנוּ
בְּאַהֲלֵי הַמִּבְטָחִים
מִדָּן וְעַד בְּאָרֶץ שְׁבָעָ שְׁלֹום
אִישׁ מֻלָּךְ גַּפְנוּ וְתַחַת תְּאַנְתּוֹ.

ראשון — הדיווק מסתבר לו מאליו, ובוותר שהוא נעור בלשון הכתוב הקודם למיליצתו (וישבו לבטה), ואף האחרון כך, גם אם הטיל קצת שינויים (ישבנו — המבוחחים — איש מול). אולי נגדים לנו מוצאים, ובמנין מוטיף והולך, וביתר בדורות אחרונים, דוגמאות לשינויו של המקרא, וכך, למשל, הרץ הומברג: "בשבתו על אדמותנו איש על אהוחתו איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו" ("אמרי ספר", פרק גז, סעיף ד). אנו רואים בעיליל, כיצד שינויו של לשון הכתוב בא בראשום המבנה

לאמור, חיבת איש, הנזכרת במקרא אך פעם אחת, מתכפלת (איש — ואיש) ומשתנה משקלה, ועל דרך השינוי הווה נעשתה כמעט המצד. מגדמה לפניינו כמוין תיקון של המקרא ברוח חוק מחוקותיו שלו עצמה, חוק-התואם, כזה:

1) איש פחת גפנו ותחת תאנתו

2) איש פחת גפנו ואיש פחת תאנתו

וספק אם התיקון היה מתקיים, וביחוד אם היה מתגבר על היוקו של לשון הכתוב בדברי מיכה (כתוספת לדברי ישעיה): "וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו" (ד, ד). אילו לא הסיווע מצד כתוב שכחו במה שהובא פערמים, גם במלכים (ב' ית, ג) גם בישעיהו (לו, טו): "אל השמעו אל חזקיהו כי כה אמר מלך אשר עשו אתי ברכה וצאו אליו ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו". סיווע זה נצטרכו לו חביריו שבנים כה, כגון: "והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרובו" (שמות לב, בז). או: "ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחותו תשובו" (ויקרא כה, י). וביחוד: "ווחנו בני ישראל איש על מתחנו ואיש על דגלו לאבאותיהם" (במדבר א, נב). והיא מיליצה שנשלה בפיו הפשט בעם, פתח זמירותليل שבת: "כל מקdash שביעי כראוי לו / כל שומר שבת כדת מחלתו / שכרו הרבה מادر על פי פועלו / איש על מתחנו ואיש על דגלו". אם לא נאמר להסתפק בדרך ליכוד מיכני, נאמר, כי ככל המשוער נתכלכו בזיכרון העם ובדמיונו ארבעת הציורים האידיאליים: 1)ימי המדבר, 2) השבת, 3) ימי-שלמה, 4) ימות-המשיח — באופן שהליך הווה סייע גם הוא לקביעתה של המיליצה איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו.

של כתוב אחר: «ושבתם איש אל אחזונו ואיש אל משחתו תשבו». מובן שיש דוגמאות, שבחן מכיריע לא רישומו של הכתוב, אם לצד דיוקו אם לצד שיגויו, אלא צורכו של השימוש לפיה הגיענו או כונתו; והרי, למשל, שתי דוגמאות של מחבר אחד — צבי וטרטוריין בשירתו על דניאל, כותב מזה (גנור חמודות), הש"ד עמ' 11):

כִּי אִשְׁתָּחַוו בְּלֹבֶם תָּקֵדֵם
מְלָךְ, בְּרוּתְשֵׁדִי, בְּקָרְבּוֹתְנִיסְסִי רִאָתוֹ
וְעַמוֹּתְשֵׁבֵן בְּטַח פְּתַח גְּפָנוֹ וְתָאנְתוֹ.

ומזה הוא כותב (שם, עמ' 188):

רְאָה כָּל אִישׁ יְהוּדָה אִישׁ אֶל רַעֲתָה יְקָרָאוּ
אֶל פְּתַח גְּפָנוֹ אֶל פְּתַח תָּאנְתוֹ שְׁבַת בְּטַח.

כמעט שאנו רואים, כיצד הנאמנות לדיווקו של מקרה והסת�性 מדיווקו התכתשו זו בזו ונולדה מתחבונת חדשה. ויש כמה וכמה דוגמאות לדירק פיתוחו של השימוש באופן שהוא מוליד שכמותה, וגם בו מתנצלות אידיות וסתויות. וראה יל"ג (גם אלה משלו יהודא, "הצפרדעים המבקשים להם רב"):

וְבָצְלוּ יְחִי אֱנֶשִׂי קְהֻלוֹ
אִישׁ פְּתַח גְּפָנוֹ וְפְתַח תָּאנְתוֹ.

ואדיות בדיווקו של הכתוב, נשמרת גם במטבעות אחרים שלו העשויים כמתכונת מליצנה וביחוד באלה המסתפקים במשקל איש תחת גפנו, וכן ("רפסודות"):

ו

244

רְבָנִינוּ יוֹשְׁבִים אִישׁ פְּתַח חָפְתָוּ
לֹא יְדַע שְׁבָר עַמּוֹ לֹא יְחֹשֵׁךְ רְפָתָוּ —

מה שאין כן בדוגמיה שנותר בעה דוד הסטיה (משל יהודה,
"ונפשנו צפורה"):

אִישׁ אִישׁ פְּתַח גְּטַלּוּ יְקָפֵה יְשָׁוֹת.

וקל לראות זימונם של הכתוב שלנו איש תחת גפנו ושל כתוב כמו איש מלאכתו וכיוצא בו. לענייננו עתה דינינו בהערה כי המיליצה איש תחת גפנו ואיש תחת תננתו היא כמליצה הפשטota בעם, ועוד התפשטווה נראת, כשהיא משולבת בתחום לשונדייבור, בלשון-אידיש, והרי שתים דוגמאות: אליעזר צבי החתן צויפל, הכותב בסיפורו: "טיר וואלטן געועסטען אין אונגעער איגעגענער לאנד איש תחת גפנו ואיש תחת תננתו" ("עדר גליקליכער מפטיר", 1886, עמ' 29) — ככלומר: הינו יושבים בארץנו אנו איש תחת גפנו ואיש תחת תננתו; יעקב דינזון הכותב בפיליטון שלו: "ראאטשיילד — קוייפט דארט וזאָס אַיאָר אַלְץ נִיעּ פֿעלְדָעָר, נִיעּ וּוּינְגְּעַרְטָנְעָר", בעוצמת אויף זיי יודען, און די יודען זיצען טאקי דארט שוין איש תחת גפנו ואיש תחת תננתו" ("חביבי משיח", עדר יהוד, גיל' 42) — ככלומר: רוטשילד קונה שם שנה שנייה יותר שדות חדשים, קרמים חדשים, מושיב עליהם [=בهم] יהודים, והיהודים אמנים כבר יושבים איש תחת גפנו ואיש תחת תננתו. כמובן, גם בלשון-אידיש עשוי המתבע לקיצור-מה, ביחס להתחלה הנושא וכו', למשל, זה מקרוב שלמה רוזנברג: "אָוּן אִיצְט קָאָן ער זִיךְרָן"

ראינו את ח"ג ביאליק נוטל דוגמה שבה מצוי לשון איש על — ואיש על („איש על מהנהו ואיש על דגלו“) ומנסחה לשון איש על ונעל („איש על מעמדו ועל מערכתו“). מtower שלשון אחרון עשוי כלשון איש תחת — ותחת („איש תחת גפנו ותחת תננתו“, זה אורייתו אוירית ימי שלמה, שהמשורר מתארם באגדתו גם הוא). ואילו שי עגנון ראיינו מקרים בחינה צא וראה מה העם נוהג שכטב בדרך הפשט בעם איש תחת גפנו ואיש תחת תננתו אף שענין ספרו מעורר כמילא על הצד השווה שבין המיתוס של בנדוד שהיה (ימי שלמה) ובין האוטופיה של בנדוד שהיה (ימות המשיח), מה שהוצרך לעוררו לדחק בכתב ובלשונו. עד היכן רישומו של מטבח-עם מגע, ניתן לראות מדגם אחדת — בבואה הטספר לתאר מעשי יפתח הגלעדי, הוא מביא לפניו את הדברים שבינו ובין זקניהם גלעד, ואנו שומעים את יפתח לאמור: „משמע שם שהיית עד עשוי כך אתם עכשו, ולכשאבעיר צורתכם מכם שוב כל בעלبشر יושב לו בכרמו או תחת תננתו ופיגשו מניפה לו במניפה, בא איש מאנשי יעך מן המלחמה שנלחם לכם וمبקש עונבה או תננה מה משיבים לו, מי יפתח וממי בן גלעד שנתרן לאנשיי מאשר לנו“ („הדורם וככסא“ פרשה שנייה, סעיף כ"ה). החזר על כל המקראות לא ימצא בהם יושב בכרמו, אבל הוא ימצאנו בדיור-העם כגון „ער זיצט ווי ביים טאטן אין ווינגערטן“ —قولר הוא יושב כמו בכרמו של אביי, ביטוי שורשו מסווגים אף רוחקים ובירורים בפרשא עצמה.

משבדקנו שימוש בלשון-כתיב, שחל בו שינוי-מה, ראיינו

ברוחחディק זיצען און ברענען אויף דער פלאריידער זון חחת גפנו ותחת תננתו“ („אויפסנוי“, חוב' 19, 1958, עמ' 21) — כלומר: עתה יכול הוא לישב ברוחח ולהישוף בשיטה של פלוריידה תחת גפנו ותחת תננתו. אלא שהדוגמה הזאת כבר מעידה על התורוקנותה הגמורה של המליצה מתוכנה; כי ממה נפשך — אם הוא יושב תחת גפנו ותחת תננתו, הרי הוא שרוי בצלן, ושיוופו בשמשו בצד. בנגד התורוקנותה של המליצה אתה מוצא התמלאותה, ובכאן נימנת הוכחה לכוחו של מטבח-עם, בבוא מילצטנו לשמש תיאור של ימי-המקרא. וכדוגמה אחרונה ראה יוסף אריכא בסיפורו על ימי ישעיהו ומיכה: „יכלו לשบท בטה איש תחת גפנו ואיש תחת תננתו“; ולא עוד, אפילו סחריב כבר יודע את המליצה כמطبعו שלנו, שכן הוא אומר: „מגר אמרגרא את יהודה ולאחר שאנחיילו תבוסה ניצחת, תסור אימתו מעלייכם, ותשבו לבטה איש תחת גפנו ואיש תחת תננתו“. אמרנו כי בגין המטבח המזוי של מילצטנו נשפע מדריך הכתוב איש על מהנהו ואיש על דגלו. עתה נראה איך הכתוב הזה נשפע מדרך הכתוב איש תחת גפנו ותחת תננתו, וכדוגמה חזני ביאליק, הכותב („אגודת שלושה וארבעה“):

ובקצתם אט כל הדברים והם על מכוּן וועל משפטם — — והסְלָטִים הַשְׁמֹוט ווּקְם גַם הוּא עַל פָנוֹ כְבָרָאשָׂנָה וְכָל הַפְּאָיִם עַל יְבוּ אִישׁ אֶתְרִי רֵעוּהִ אִישׁ כְכָבְדוּ וְכְעַרְךָ מַעֲלָתוֹ — — בְּעַלְוָתָם כָּלָם אֶל הַעֲלָה וְעַרְכָו כָּלָם אֶלָה אֶתְרִי אֶלָה טוֹרִים טוֹרִים אִישׁ עַל מַעַמְדוֹ וְעַל מַעֲרָכָתוֹ, לְפִיכְבּוֹד וְלִפְיכְּרָךְ מַעַלְתָו.

שנבחון שימוש בלשון כתוב, שלא חל בו כל שינוי-גנומת. אך חל בו שינוי-משמעות, שלא עיקרו הקודם, אלא כפирושו המאוחר. בדוגמה בולטת לכך נבור שם סיפור מסיפורין. אולם עד שאננו מפרשים שם זה,دين שנייתן מעט דעתנו על דרכו בשמות סיפורינו וספרינו, שכן דרכו זו לא נתקיימה בה הפרופרצייה הרגילהה שלו בין לשוק-חכמים, שהוא לו מסילת-קבוע, ובין לשוז-מלך לא, שהיא לו משעול-עראי. אדרבה, שמוטה אלה בולטים בהם שימוש-מקרים לא בלבד בסיפורים ששמותיהם לשונות- כתובים ("זהה העקב למישור") ולא בלבד בקובץ-סיפורים ששמשם הכלול כך ("בשובה ונחת"), "על כפות המנעול"), אלא גם ספרים גדולים ("אורח נתה ללון", "תמלול שפחים"). ולא עוז, השמות האלה מגדרים את אופיו של החיבור, מרומים על כוונתה, ופעמים אף ממצאים עיקרי. אולם מי שיבדק בהם ובכמוהם ימצא כי הם חסרים, אם לחולותן אם במכריע, את המידה המצויה בשימושי שמות כאלה — הלא היא מידת- השחוק, שעיקרה שחוק-הכפל, דרך שבא על גילויו בשם-ספר שלשונו לשוני-חוץ"ל ("סמןון ונזהה"). על דרך השחוק זאת, והנה מידת זו מצויה בדוגמה, שאמרנו לעורר עלייה עתה את דעתנו — הלא היא קבוצת-הסיפורים, שעניינים שלשלת יהוסו של המחבר, תולדות אבות-אבותיו במציאות ובאגודה (נדפסה ב"לוח הארץ", תש"ח) ושמה : "קורות בתינו".

בידוע, סימוכות מקרית, היא ומקורה בשיר השירים : "קורות בתינו ארזים רחיתינו [רחיתינו] ברותים" (א. י). אולם בעוד הכתוב מתכוון לקורות מלשון קורה, שעניינה חלק בניתנו של בית וחומרו, הרי המספר מתכוון לקורות מלשון מקורה,

שענינו מאורעות, תולדות. וזאת locator, כי תיבת קורות המשמע מקרים, מאורעות מצויה במקרא פעמי אחת בלבד : "ויבכוו אל יעקב אביהם ארצה כגען ויידיו להם את כל הקורות אותן לאמר" (בראשית מב, כט) ; וראה במדרש : "מיד הקדוש ברוך הוא גוזר על הטיפה מה יהיה בסופה אם זכר אם נקבה, אם חלש אם גיבור. אם עני אם עשיר, אם קצר או ארוך, אם מכוער או נאה, אם עבה או דק, אם בזוי או גס, וכן גוזר על כל קורות תנהמא פקודי). אולם מה שחשוב לעניינו הוא כי כבר המדרש הנחה פתח לאוטו שחוק — אף שחוז"ל דרשו קורות בתינו לעניין שער ניקור (יוםא לח), הרי דרשום גם בדרך אחר : "קורות בתינו ארזים — אבניים שיישן עליהם יעקב נעשה תחתיו כמייה וכפלומה — דבר אחר קורות בתינו אלו הצדיקים והצדיקות הנביאים והנביאות שעמדו ממנה" (שיר השירים רבת). דרוש זה, שם שמקופל בו עניין בינוי צדיק לשון ארז, המפורש בכתבוב ("ארז לבנון ישגה") וכינוי האבות והצדיקים כן ("ארזי הלבנון אדרי התורה"), כך כמעט שמקופל בו הדירוש קורות — תולדות, ואמנם סייפורנו מפרש בפשיותו : קורות בתינו — חכמי הדורות.

דרך השחוק : קורות בתינו — תולדות בתינו גסטיטיעו בו רחוקים וקרובים. וראה, למשל, ר' עמנואל פראנשיס הכותב לעניין חלום (דיوانן, מהדורות שמעון ברנסטайн, תרצ"ב, עמ' כסו, שורה (26) :
שׂוֹרָה בְּקוּרֹת בִּיתֶךָ

וביאר המהדיר : קורות — מאורעות ; וכבר העירותי בביבורת;

כִּי הַצָּרֶךְ לְעֹזֵר עַל הַשְׁחֹק בְּכֹתֶב קָרוֹת בְּתוּנוֹ אֲרוֹדִים, וְעַל
הַהְדָּרְחָק מְהֻמּוֹבָא עַל אֲוֹתוֹ שָׁבָא לֵרִי יְוִיסִי בְּרַחְלְפְּתָא שִׁיפְתָּחָר
לְוַחְלוּם, וְהַלָּה אָמַר לוֹ: שְׂרִי בְּכֶרֶסֶת דְּבִיתָךְ — שְׁהַכּוֹנָה
לְקָרוֹתָה-הַבִּית (כִּמְבוֹאָר בְּמַרְדְּשָׁא אַיִּיכָּה וּבְבְּרָאִישָׁתָּרְבָּה פִּי וִיצְאָ).
וְאַם דּוֹגְמָאָתָּתָּ קָרוֹבּוֹת, הָרִי יַיְגָ (מַשְׁלִי יְהוּדָה, "בִּיקָּור חֲולִימִים"):

כִּי אִם אִישׁ אֶל אֲחִיו סְפִירָו עַדְכִּי
קָרוֹתָ בְּתִימָו נְתַדְּשָׁתָ צְמָחוֹ.

וביותר בפרזה: «וּבְזַקְנָם וּירְשָׁוֹן וַיְמַעַטְוּ וַיְשַׁחַדְוּ מְעוֹצָר רַעַת,
כִּי קָרוֹתָ כְּקוֹרָות בֵּית הַבָּד עַבְרוֹ עַל צְבִי וַיְדַכְּאוּ לְעַפְרָנֶפְשׁוֹ
בְּתוֹךְ שָׂאָר אֲחִיו בְּעַלְיָ מְשִׁלְחָ יְדוֹ» («תּוֹדָה הַבָּאהָ לְאַחֲרָ זָמִן»);
וְכִן: «כְּהַרְבָּה תְּכוֹנוֹת אַחֲרָות שְׁבָנִי יִשְׂרָאֵל מְצֻוּנִים בְּהַזְּנַכְּרָה
גַּם הַתְּכוֹנוֹה הַזָּאת בְּגַפְשָׁת בִּימֵי צָרָ וּמְצָרָ, לְרַגְלֵי הַקָּרוֹת אֲשֶׁר
הָעִיקָּוּ עַלְיָהָם כְּקוֹרָות בֵּית הַבָּד («בְּעַבְרָ נְעָלִים»); וְאַף:
חַשְׁבָּתִי אַחֲת לְאַחֲת אַתְּ הַקָּרוֹתָ המְזֻחָּתָא אֶת אֲחִי בְּנֵי עַמִּי.
קָרוֹתָ כְּקוֹרָות בֵּית הַבָּד הַשְׁתָּרָגָוּ עַל צְוָארִים וַיְדַכְּאוּ עַד עַפְרָ
(«הַעַצְמוֹת הַיְבָשָׁות»). רֹזְאִים אָנוּ כִּי בְּדָוָגְמוֹת הַפְּרָזָה נָעוֹר יַיְגָ
בְּתִיבָּתָ קָרוֹתָ לשְׁנִי מוּבָנִיהָ. מַה שָׁאַינְיָן כְּן בִּימֵינוֹ — אֵשְׁטַיְינְמָן,
הַכּוֹתֵב: «בְּצֶל קָרוֹתָנָנוּ — אֲיזָה בִּיטְיוּ יְפָהִיחָן וּרְבִּמְשָׁמְעוֹת.
רְצָוִנִי לִומֶר, שִׁישׁ גַּם לְצֶל קָרוֹתָנָנוּ. כֹּל הַקָּרוֹתָ שְׁבָאִים לְסֶפֶר
אָוֹתָן צֶל מַעַט הַפְּרָזָה עַלְיהָן מַוְסִּיף לְהַן לְוַתְּחִין וּוְזַרְ-כּוֹחַ»
(«אַל הַעֲרָפֶל אֲשֶׁר שָׁמֶן»). הַשְּׁחֹק יִפּוֹל פָּה בְּלַשׁׁוֹן כְּתוּבָאָחָר,
שַׁהְוא יְחִיד בְּמִקְרָא, וַעֲנִינָו בְּפִרְשָׁת לֹט: «לְקָל לְאַנְשָׁים הָאָלָל
אַל תַּعֲשׂו דְּבָרָ כִּי עַל כָּן בָּאוּ בְּצֶל קָרוֹתָי» (בראשית יט, ח.).
אָוָלָם כְּתוּבָה פָּתָוחָה לְשְׁחֹק מַוְרָכָב יְוִתָּר וְכַן חַיָּן בְּיאַלִיק: «וְהַוא

הַנּוֹתֵן לוֹ צֶל שְׁלָקָוֹת רָוחָ וּבְטַחְוֹן לְפִי שְׁעָה» («גִּילִי וּכִיסּוֹ
בְּלַשׁׁוֹן»); וְהַרִּי דְרָכָו שְׁלָמָגָן הַשְׁחֹקָ: 1) צֶל קָרוֹתָי, 2) צֶל
קָרוֹתָ, 3) קָרוֹתָ רָוחָ — צֶל (שְׁלָ) קָרוֹתָ רָוחָ. וְגַרְאָה שְׁהַשְׁחֹקָ
נָעָשָׂה כְּהַלְצָה שְׁגָוָרָה, וְכָנָ העֲלִירָנִי יְדִידִי עַזְוִי אֲוֹרָנָן עַל מְטָבָע
אֲנוֹגָנָמִי שְׁלָ שִׁיחָתִשְׁנִים: «אֶל תָּלִינוּ בְּחוֹזָה, הַזְּהִיר האָבָל פְּנֵי
הַטְּיוֹלָה, הרָוחָ חֹזְקָה בְּלִילָות. חָפְשָׂו לְכָם אִיּוֹ קָרוֹתָ גַּגְגָה» «אַיִּן
דְּבָרָ, הַשִּׁבְעָ יְוִבָּ, אָמָּ לְנִמְצָא קָרוֹתָנָגָג, תְּהִיהָ לְגַן קָרוֹתָדָה»
(«הַאֲרָץ», 28 אָוגָוסְטָ 1953). וְאַעֲירָ לְכָךְ, כי אָמָּ לְקִיצָּר הַנּוֹסָה
לְדִם הַמְּסָפָר שְׁלָנוּ, הַכּוֹתֵב: «מֵי שְׁרָגִיל בְּקָרוֹתָ גַּג אַיִּן לוֹ קָרוֹתָ
רוֹחָ מְהֻלִּכָּתוֹ, כִּל שְׁכַן כְּשָׂאָן תְּכִלָּת לְטִילְוִי» («סְפִירָ פְּשָׁטוֹת»),
תְּרֵצָה, עַמְּ קָעה). וְהָוָא שְׁעַשְׂוֹעָ הַבּוֹלָט מְתוֹךְ עַלְיָוָנוֹ בְּלַשׁׁוֹן
תְּرָגָם כְּתְרָגָמוֹ שְׁלָ אַלְיָוָרָ רַבְּיָנְשָׁטִין: «וּוּעָרָ סְאָן גַּעֲוָוָיָנָט
צַו זִיצְעָן אַיִּן שְׁטוֹבָה הַאֲטָן נִשְׁתָּטָקָיָן פָּאָרְגָּעָנִיגָּן פָּוָן זִיְּן גִּיאָן
מָה דָאָךְ אוֹ עַרְגִּיאָט אַיִּן אַנְאָ צִילָּי» («אַ פְּשָׁוטָעָ מְעָשָׂה», תְּשִׁיָּתָה
עַמְּ 172—173). אַךְ דָּנוּ לְהָעִיר, כי הַהְלָצָה אֲנוֹנוֹמִית יִשְׁ בָּה
תוֹסְפָּת שְׁחֹק: רָוחָ — תְּרִתְיָי מְשָׁמָעָ.

אַךְ נָחוֹרָ לְקָרוֹתָ-בְּתִינָנוּ זְנוֹרָה, כי הַצְּדָה הַשׂוֹהָ בְּדָוָגְמוֹתָה
שְׁנָבְדָקָו לְגַן הָאָ דָרְךָ הַשְׁמִישׁ הַמְּאוֹרָה בְּמְטָבָע הַמְּלִיצָה, בְּאוֹפָן
שְׁדוֹרָשָׂמָשׁ שְׁלָ חֹזֶל (קָרוֹתָ — תְּולָדוֹת) נִכְנָס לְתוֹךְ לְשׁוֹן מְקָרָא
(קָרוֹתָ — עַצְיָן בְּנִיָּן) וּכְבָשׁוֹ. אָוָלָם עַגְנוֹן יִתְרִיהָ עַשָּׂה, שְׁמַטָּבָע
זָהָה לוֹ שְׁמָ קְבּוֹצָ-סִיפּוֹרִיָּה, וּשְׁיִמְשָׂוֹ גַּם כְּפָשָׁטוֹ (קָרוֹתָ
בְּתוּנוֹ אֲרוֹדִים — לְאַמְוֹר: בְּתִינָנוּ בְּנוֹיִים עַצְמִים עַזִּים) גַּם כְּדָרְשָׁוֹ
(קָרוֹתָ — מְאוֹרָעָות; אֲרוֹדִים — צְדִיקִים, חֲכָמִים). וּכְבָרָ נִמְצָא
מֵי שְׁנוֹעָרָ בְּסָמִיכָוֹת זָוָ לְשָׁמֶן סְפָר — הָאָ רְגָ' מְשָׁה שְׁמוֹאָל
הַרְצָזָג בְּסָפְרוֹ קָרוֹתָ בְּתִינָנוּ, לְקָרוֹתָ הַקְּתִילָה הַיְּשָׁרָאֵלית

ותולדות הרבניים והפרנסים בעיר שטמפני עם צווני מצובותיהם (פטרבורג, תרע"ח), כשם שהיה מי שגעור בה על דרך מיוחד — הוא ר' בנימין ביר מרדכי מבוברוסק בספריו קורות ארזים, סדר הדורות מן השופטים מלכים ונכאים עד זמן החרובן (חשו"ז). לאמו הוא בנה סמיכות חדש על דרך: ספק בתינו ארזים — קורות (בתינו) ארזים — קורות ארזים. ספק בידנו אם מותר לנו לשער, כי חיבורים שם בשם בצל הדורות, שהוא שם ספר לאברהם נחתומי שם מהוז לפרק הירשביין הם על דרך הגלגול: בצל קורה — בצל הקורות — בצל הדורות; וביתו שאותו מהזה מתורגם מלשון אידיש, ובה שם און שאטן פון דורות.

המספר שלנו, שקרא קבוצה ספרינו קורות בתינו מבאר, כי יסודם הוא בכתב־יד ישן שקיבל מידי דודו ר' עורייאל יעקב אחוי אבוי, שאמר עליו: «אלו כתבים שהניחו לי אבותינו שכתבו להם מאורעותיהם»; והמספר אומר: «וכשפתחות את תריכך הכתבים היו מתפוררים והילכים — ביןתיים תחיל דודי דוחק עלי שאחויר לו את הכתבים, שאינו יכול להאריך ימי בעולם הזה כי גכסוף נכסתי לבית אבותינו — אני נוון כאן את הקונטרס הראשון על אבותינו שבאשכנו ובפולין —». והקורא יראה, כי לשון בתיו לפיקוןtrs זה חל על שני בתים, בית שמואל ובית יוסף, אלה שני שמותינו של המחבר, שירשם מראשי בת אבויו, ויעזין שם.

ראינו שימוש על דרך שינוי־הגות וראינו שימוש מקרא

על דרך שינוי־המשמעות, אין שוראה שימוש־מקרא על דרך שניוי מפנים לשינוי. בסיפור „עפר ארץ ישראל“ („אלו ואלו“ עמי, קיב ואילך) אנו שומעים על חיבורו המשמר במשמעותו קומץ עפר לאחד ז肯 בגולה, וסיכון של החיבורו נתן בדברי המשמר לבניו של אותו ז肯 שוכן וועל לארכנו. כשהללו אמרו משומשאנשי ארץ־ישראל בעלי רוח הקודש הם, מшиб להם המשמר: „אמרתי להם אם לשאר אנשי ארץ־ישראל ודאי שבuali רוח הקודש הם, אבל לעניין זה כך היה מעשה“. בראשונה בשייכותם מאביהם החורתי לו מה שהחורתני מפני שהיה קשה עלי להביא עפר מחד הויתים, ואחר כך כשהבאתי את העפר לא עלה בידי לשוח עד שנחצנו מפקד רע ובא אחר תחתיו ושלחתי לאביהם את העפר (עמ' קכד). הפסקה המוטעת יסודה בכתב בדורי משלו: „צדק מצחה נחוץ ויבוא ורשע תחתיו“ (יא, ח), וכסייע לה דברי משלו האמורים: „בפשע שפטים מוקש רע ויצא מצחה צדיק“ (יב, יג). ראשית חוכה היא להעיר, כי השינוי הבולט ויבוא ורשע תחתיו — ובא אחר תחתיו, על עיר שנינו ורשע — אחר, נמצא כבר בוגרא: „זההו עבדא סבא דאול צבעיה לרישיה ולדקניתה אתא לקמיה דרבא אמר ליה: זיביגן; אמר ליה: יהו ענינים בני ביתך; אתה لكمיה דרב פפא בר שמואל — זבניתה יומא חד אמר ליה: אשקין מיא, אול חוריה לרישיה ולדקניתה; אמר ליה: חזוי דנא קשייש מאבון. קרי אנטשיה: צדק מצחה נחוץ ויבוא אחר תחתיו“ (בבא מציעא, סיפה דפרק הוהב). — כלומר: מעשה בעבד ז肯 שהליך וצבע ראשו וזקנו בא בפני רבא ואמר לו:

קנני; אמר לו: יהיו עניים בני ביתך; בא לפני רב פפא בר שמואל, קבאו. יום אחד אמר לו: השקני מים; הלק והלבין את האשׂו זקנו; אמר לו: ראה שאני זקן מאביך. קרא על עצמו: צדיק מצהה נחלץ ויבוא אחר חתתוין אין בידנו להכריע, אם רב פפא עצמו הטיל אותו שניינו בכתוב בדרך מאמרים «אין אדם משים את עצמו רשות», או המבאים קרייאתו ממשמו הטילו אותו שניינו, שפיזשו: צדיק — כלומר רבא — מצהה — כלומר מעבד רמאי — נחצץ, ויבוא אחר — כלומר פפא — תחתון. על כל פנים אי אפשר שלא לזכור, כי תיבת אחר ככינוי אינה ניטרלית, שכבר נזדונה ככינוי של גנאי לאישע בן אביה. ולא עוד, כצד החילופים «אלישע — אחר» הוא צמד החילופים «אלישע — רשות», והוא מודגש במעש התינוק שאמר לפסוק «ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי ותשא בריתך על פיך» (תהלים ג, טז) פסק בגםגומו: «ולאלישע אמר אלהים מה לך לספר חוקי וגנו». וכבר הוכיח ר' חנוך יлон במאמרו על עניין אחר (מנוטשראיפט, ברך 79, חוב, 3) כי יסודו איינו לשון אחר, שונה כפשטונו, אלא איזהו, אחריות וכדומה, שענינים תיעובי-עריות ופיתויים להם, ושעליכן אותו כינוי-גנאי של אלישע ראיי לנקידו אחר או אחר. ואעיר, כי זה מקروب פרטס אמרם ה'ם הברחן אלפא ביתה דבן סירה נוסחה שלישית (תרביז, חוברת לגרשם שלום, שנה כ"ד, חוב, ב"ג) ומובה שם, בשינוי לשון, עניין המובא בברכות נח ע"א, והוא מעשה ר' שלא שהלכה את הבא על גואה, וסופה של מעשה בנוסחה זו: «ולא עוד אלא שפ[ירש] במקומ אחר דניין אחרן בחרביה, שקל ספסידא וקטליה»; והמהדר אומר: דניין אחרן — הלשון מגומגת. אילו זכר

עש וואר אוננו נאך ניט גאר וואול,
מיר פארכטן זיך זער פאר שיטן
פון דער בריקן אריאב דש זעליג מאל,
דען דש שיפ מוות דר דורך פליין
או בייא אובן באך גישען איי אלבריט

מאמרו של יлон, וביחוד אילו זכר פירוש אחר לפני אחרין כלשון תרגום לירמיה ה ח — היה מוצא, כי לעניין ר' שלאל, שהלכה שוכב עם הגויה מתוך שהוווק לו כשוכב עם חמו, לשון אחרין איינו מגומגת כלל.
ולא הארכנו בזה אלא להדגиш, כי הנעור באותו כתוב במשלי על דרך השני שטיל רב פפא רשות — אחר, אי אפשר שלא יתגרר לו חד בינוי אלישע ואוירתו, ונמצאת בונת הניטראליונית של רב פפא בטלה, וביטהלה על דרך היפוכה הגמור. כדוגמה בולטות לכך השימוש חידתו של השינוי ללשון דברו, לשון אידיש ישנה. כי הנה בבואה ר' יקוחיאל בליך לתרגם אותו כתוב, יאמר: «דער רעכט פערטיגר ווערט אוש ליעיד גצאנין אונן» דער בויז וויכט קומט אונ זיין פלאץ»; ואילו ר' יוסף ויצנהוין אומר: «דער גירעכט זוערט אוש גיצאנן פון דעם ליעיד אונן» דער בויזויכט קומט אונ זיין שטאטן». אולם בבואה לפניהם ר' איזהן ב"ר אברהם העליין במגילות ווינץ שלו (מחודורה קמאה, 1616) להיעזר באותו כתוב למעשה שהייה, הרי לא בלבד בנוסחה העברית, אלא גם בנוסחת אידיש המחוות, בא לשון הכתוב כשיינוי: (מחודורה מאקס ווינרייך, שטאפעלאן, ברלין, 1923, עמ' 177):

אוג דער זעלבייג טראפ זיינן גיעעלן

דערכיך ווארד בישרומט פון ליאד

אונן אין זינדר שטאָט האַשְׁי איז אַנדְרוֹ טעט שטנעגן.

שייערוו: לא טוב היה מעמדתו, יראנו מאייד מיריות מעל הגשר
שהתחתיו נאלצה הענייה לעבור, ובאוונבעך כבר אירע, כי החאה
כלומר היורה, פגע בחברו (או משמשו), הצדיק נשמר מצדקה
ותחתיו השם יתברך אחר העמיד. הניגוד צדיק — אחר מקיים
כדרך שינויו של ניגוד הכתוב: צדיק — רשות.

ולא רוחק להנימ, כי נצחה ממילא כמיין סילוגזומים כפול:
1) רשות — אחר, 2) אלישע — אחר, שעשו היה להשתרבב
לתוכה תיבת אחר ולהפקייע את הניטרליות שלה. אמת, כינוי
הנגאי לאליישע נזכר בראשונה בחיה, במעשה הזונה שתבעה
ושראתה אותו עוקר צנון בשבת ואמרה: אחר הוא (חגינה טו
ע"א). "אולם ראוי להעיר, כי גם אחרי פטירתו כינוי זה מוצנע
בדברי רבינו, שבאו בנותיו של אחר ליטול צדקה, גור רבי ואמר:
אל יהיה לו מושך חסד ולא יהיה חונן ליתומיו (ירושלמי חגיגת
פ"ב ה"א), ונראה שכיוון לא בלבד לאוות כתוב בתהלים (קט.
יב) אלא גם להמשכו: "הוי אחריתו להכricht בדור אחר ימה
שפט" (שם, יג) — באופן שתיבת אחר כפולתי-משמעותי, גם הדור
העתיד לבוא גם צאצאי אלישע, וככפל משמע זה ארבע לשימושה
של תיבת אחר, וראה, למשל, בספר חסידים סי' רצב מזוהיר
מלימוד תלמידים בסתרי תורה והשבעות: "לבסוף יהיה לו
למכשול כמו אחר". וקודם בס"י כ' לעניין משנה שמו, כלומר
שאני אחר ורואה לסיג: "ואינו אותו האיש שעשה המעשין
הרעים", ור' ראוון מרגלית מעיר לעניין "זה הוא קרי ליה

יהודיה אחרא, אלעוו אחורא" ומאריך בהה, וייעזן שם. על כל
פנימ מותך לשון הסיגו נשמע החשש של עירוב אחר ואחר,
ואמנם נתקיים שינוי השם אף לא בלשונו אלא בלשון לעז
והוא עניין הסתבת השם לאלאר (alter — אחר), ולימדים נתרеш
לשון אלטר קלומר "זקן" כסגולה לארכיות ימים, וכן מלעיג
יצחק גולדמן ("פחד בלילות"), ורשא, עמ' 1876, עמ' 31:

בקה גם אל מותה הן יערים בחל'ך
ושמו ישב איש עת מות בשער
ומש פל ת פ' ק' א' זקן' לילך
וראובן לא שמעון, לא זקן נער.

ועניין זקן גם לשון אלטער גם לשון זייד, גנמק קישור אלטר
— alter — אחר, וממילא גמיחק הקישור: אחר — אלישע.
ובאחרונה נעיר לעניין אחר, שאם כי המחבר אף בימיינו גילה
זיקת אחר לאחוות, דין להזכיר גישושו של קלמן שלום בן סיפורי
עיבודו על אלישע בן אבוייה ("שפה ברורה", וילנא, תרכ"ד),
הכותב מוה (עמ' 19): "אשר על כן לא נקרא עוד בשם אלישע
— יען כי אליו לא שינה עוד — רק בשם אחר כונה — כי
נהפוך לאיש אחר וישע אל הבלוי עובדי אליהם אחרים", ואילו
זהה יכתוב (עמ' 37) ממשו של אלישע: "וגם אנכי כבר נסוגתי

גומובה כי הקישור עשי' שיחזור מלאיו במרקחה מסויים, כגון
מעשה ר' יעקב עמדתו בקטרווג על אנשי בת פראנק וראשם אלישע שור,
וכן יאמר בס' השימוש: "עדות מדברים עמו והגה האורורים כת ש"ץ שר"י
באו לבקרו ובתוכם חזקן האשומאי אלישע אחר".

אחר מוחפץ לבבי לדאות את פני ד' — אשר לא יראם האדם
וחי אף מדוע גם אחוריו לא יראו».

שחרי כך גם כפל הפירוש של תיבת אחר בשם גנאי לאילישע — גם היוצאה מכלל עמו ואמנותו, גם עשויה מיאום ותיעובו ועיקרם זנות ממש. אלומ בבואה המספר לנו להיעור בכתבוב "צדיק מצירה נחlich וגנו", והוא נזoor בו על דרך השינוי שהטיל רב פפא, ואומר: *עד שנחלצנו מפקיד רע ובא אחר תחתיו* — הרינו פוטר תיבת אחר מאוירת הגנות. ולא זו בלבד שהוא מוחזר לה מעמד הניטראליות, אלא מותח עלייה בפירוש חוט של חיבת. אם לಡיק בדרך שינינוו, הרינו חיבים תחילת לזכור, כי אותו פקיד רע, פקיד דואר שעיכב החור ועיכב שליח העופר לאותו זקן שנותאו לו, לא היה מישראל, ונמצאת אמירה שנחלצנו מפקיד רע — בחינת אמרה: *שנחלצנו אנו מישראל ממי שאינו מישראל*. וכבר היה מי שהחליף לשון צדיק מצירה נחlich בלשון היהודי מצירה נחlich — הוא אשר ברש, שקרה כך שם סיפורו שלו (נדפס ראשות תרפ"ח), במחודורה הגדולה של כתבייה הכרך א', עמ' 410 ואילך). אלומ העתיק הוא במה שאותו פקיד רע לא בא אחר אלא באה אחרית תחתיו, שהרי קראנו: *"במקומו של אותו פקיד ישבה ריבבה אחת וקיבלה אותו בסבר פנים יפות, ציירה הייתה ונאה הייתה ובת ישראל כשרה הייתה לפיקך היה להה טוב"* (עמ' קככ). על פי הדרין הוצרך לכתבו *"משנחלצנו* מפקיד רע באה אחרית תחתיו", ולא כתוב כך, כנראה מתוך שטעמו לא הניחו לשנות משקל הכתוב. אבל הקורא המבחן שומע ממילא אחורי תיבת אחר תיבת אחרית, ורוואה אותה אחרת כהילופו של הרע ומילא סמלו של הטוב, ונעשה בה ממש כאותו התקionario, שהמספר עשה, ברוח המדרש. לאו זה אשא אחרת אם יפתח. כי כדרך שאמר על אותה ריבבה ובת

בחוור עתה לעניין שימושו של עגנון ונעיר, כי הוא גופו מדגיש אווירת הגנות האפפת תיבת אחר, יצאת מעמידנו עליה לעניין שימושה במרקא וכן יכתוב (*"הדורם וכסא"*, פרשה שנייה, סעיף ב') : *"יפתח גבור חיל היה, בנה של אשא של שבת אחר, שלא נשאה לאחד מבני שבתא, הוציאה משכטה וקרא לה שם גנאי, כמו שכותב בספר שופטים והוא בן אשא זונה, כי זאת לפנים בישראל, אין נחלה עוברת משכט לשכט, לפי שאמרה תורה לא תסוב ממתה אחר, לפיכך לא היה איש נשאה אשא שלא משכטו, יצא מהבית אביה ולא נכסים לבית בעלה כמו זונה שאין לה אלא זנות ולא שאר נכסים וקראו לה שם-גנאי. עמדו אליו של יפתח וגרשו את יפתח. אמרו לנו אתה לא תנחל בבית אבינו, שבן אשא אחרית אתה. אחר רת גשון מאום, כל דבר תעובה ומאות קרווי אחד, כמו אשא אחרים יעבדוה זורה וכמו דבר אחד לחוזיר, אף כאן אשא אחרית, אשא גנואה ומאותה, שמאותה בניין שבטה ומאט בה שבטה. ובאמת אשא כשרה תהיה וביתה פתוח היה לאזרחים, נתנה מים ומזון לכל עابر ושב, כפונדקאים شيئا מבחןת בין אורח לאורה, וכך וכתה שיצא ממנה יפתח תשעה הקדוש ברוך הוא תשועה לישראל על ידו".* ודאי, שהכותב נגע בלי משים בבעיטה הגדולה של בירור לשונות אחר במרקא (*"איל אחר", "אחים אחר", "אחריך בנימין" וכדומה*). אבל לענייננו עתה חשוב הדגשת כפל הפירוש של תיבת אחרית — גם היוצאה מכלל שבטה גם מתועבה ומואסה, ועיקר גנותה כוננות,

ישראל כשרה היהת, כך הוא אומר לימים על אם יפהה: «ובאמת אששה כשרה היהת. ולא עוד. שם שמענו על אותה ריבת לפיכך היהת לבה טוב»,anno שומעים לעניין יפהה הרגשת הטוב בכמה לשונות, כrhoת הדרש על ארץ טוב: «בואי וראי שבכם של טוב עין, הרי ארץ טוב בכל ארץ ישראל היא, והרי ארץ ישראל בולה טוביה, כמו שאמר הכתוב טוביה הארץ מאך, אלא בשבייל טובות עין שנגה אדוניה נקראה ארץ טוב».

אבל משרainerו, כי תיבת אחד שבאה תחת תיבת רישע שכוכוב, נדרשה לטובה, הרי תיקון שנעשה בה ולה מפטנו להקשות, אם אין מהורי תיקון גם TICKON למי שנקריא אחר, היה קושיה הצופה לתירוץ שעינינו מעבר לחקר-הלשון.

ד

שימושים שבדקנו בהם דיאנום שימוש שימוש וביית מרבעתו במסורתה של הלשון והי ספרותה, אבל מתכונותם פשוטה, וצד-השעשוע שבhem מתחזק בו גופו, ואין הדיון בשימושים אלה ובמוחם אלא כפתיחה לדיוון בשימושים מורכבים מהם, שהוחוקם עמוק עד שניתן לפקסם אם הגדרת השוק עצודה הולמתם. כדוגמה נביא שימוש, שהמספר נער בוכפל פנים — גם לצד שטחו של השוק גם לצד עמוק. בספרו "מעלות ומורדות" נראה בהתחפוף הגלגול על ר' חנן אבא היורד מטה מטה, עד שהוא נוטל סחרתו מהונוני שהיה לפנים משרתה ועכשי הוא ראש חנון-העיר. «הימנו לוקח ר' חנן אבא סחרתו ועל שם אשתו של זה החנות רשומה בערכאות. בערב הוא בא

ומזהיר לו מפתח חנותו ובבקור הוא שב ליטול את המפתח" (כרך "מאו ומעתה", עמ' רסב). הפסקה המוטעת בנויה כדרך המקרא במגילה: «בעrob היא באה ובקור היא שבה אל בית הנשים שני — לא תבוא עוד אל המלך כי אם חפץ בה המלך ונקראה בשם" (אסתר ב, יד). דרך השחוק בעולם בלט מעצם תילופי המסדרת ואוירתה — כאן מלכה בחצר מלכות הבאה אל מלכה בערב ושבה בבקור, וכן חנוני בחנותו הבא בערב השימוש הוא על דרך ניטראליותיה של הכתוב לצד אפשרות פירושו שלא בתחום של ביןנו לבינה. כי זאת לוכו: דברי המגילה בערב היא באה ובקור היא שבה נעשו כמטבע לטיואר סיטואציה חזרת של אישת המצילה את העדה בהרפה את עצמה לשיליט, אם מלך אם הגמון, ולימים נעשו מדרש לעוקצי-דופי, וכדוגמה רומי ערמה של משליכים בדיםורם על סוד פקידת העקרות של צדיקי החסידים, וכן רוזה יצחק גולדמן לשים בפי רבי בצוותא לבנו («פחד בלילות»), ורשה, 1876, עמ' 36):

לא בן עלה עלי פרוי בטען צויצתק:
עקרנה אָנֵי, בְּנִים לַי הַבָּה —
פרא בְּעֵת חַי הַיָּא בָּן חַבְקָה,
אם עָרֵב הַיָּא בָּאָה יְבָקֶר שָׁבָה —

דרש-הדופי בולט ביותר, כשורר הכתוב או הדו משמש כוונה הפוכה — לא דבר-טומאה אלא מניעתו, כגון ניסוח הרמב"ן לעניין דברים כה, ד: «ועל דרך הפשט אחרי אשר

הניטראלייזציה של הכתוב במלגילה מתקיימת, אף שהמתומות הוא תחום שבינו לבינה. בסיפור «בדמי ימיה», שהוא כמנולוג של תרצה, היא מספרת על דרישת ימי נישואיה: «החדרים יפים וטוביים, ניכר כי ידי אשה חכמה עשו שם ומייפינה אותן. גם חדר המשותחת נבנה, ומשרתת אין לשרת את הבית. אבּי שלח לנו את קילא ושלחתיה. ונבוא לאכול בביתו עד אשר נמצא שבירת» גערה משרתת. בצהרים אנחנו באים ובערב אנחנו שבירת» (בכרך סיפורי אהבים, עמ' סט). תגוררות הניטראלייזציה באה על מלאכה מותך שמירת סדר הפעולה והיפוך החומינט ושינויים (בצהרים — ובערב). טעםם של ניטראלייזציה זאת עומדת גם בבואה המספר לחדר מצב, המזכיר בבירור את מעשה המגילה — עניין תיאור בקורה של יעל בחדרו של חמגדת, שכן הפרק השני בסיפור «גבעת החול» פותח לאמור: «בערב היא באה. צולעת נכנסה לחדרו. כולה לחות גשמים. געל ימנית כערבה מלאה מים» (בכרך הג"ל, עמ' קפב'). כשהשערה מובנת מליה היא כי הקורא משקרא את שלוש התיבות בערב היא באה ונתקל בנקודה שאחריהן, הוא כנתקל בעיכוב העוזרו להמשיך כלשון הכתוב ולבוקר היא שבתורה ואף שמנגנון הזיכרון מלחש מילא המשכו, הנקודה כمبرטלתו למפרע. והבטitol מתגבר, ככל שהוא מוסף וקורא: «יעל באה. חמדת לא שמע בבואה — — — חבל שהזמן אינו עומד. ודאי כבר יצא האshmורה הראשונה. יעל כמה ועמדה, כבר הגיע זמנה לישון. חמדת נטלה כובעו בידו והלך ללוותה — — חמדת ליווה את יעל וחזר לביתו» (עמ' קפד-קפו). דומה, הקורא חש עצמו מבויש על שוכרי-הכתוב העלה בו למקרא מחציתו האחת את מחציתו האחרית, ואפשר המספר

יבתוב («המתאונן», לובב, 1880, עמ' 17):
לא משתק יְלִדִים אֲשֶׁר לְקַחַת,
אֲךָ אַרְשֵׁלְעָלְם, קַחַת לְצִמְתָּת,
לְרֹאֹת עַמָּה תִּים, לְרוֹת דּוֹרִים וּנְתָת
לֹא חֲפָה בְּעָרְבָּן לְבָקָר סְפָר בְּרִיתָת.

אין צורך לומר, כי אם מבחינת העניין אנו שבויים בחלל זכר הכתוב במגילה, הרי מבחינת הבניין אנו שרויים בתחום זכר הכתוב בתחלים: «בערב ילין בכ' ולבקר רנה» (ל, 1), בהיפוכי המעודות וסדרם. נחוור עתה למספר שלנו ונראה דוגמה, ש大妈ת

עמ' רף). אנו עתה לא בלבד מעבר לשוחק, אלא גם מעבר לניטרליותיה, ואדרבה שימושה עד עתה נראים לנו עתה כקו-מעבר בין שימושו של הכתוב לצד פירוש של מטה ובין פירושו של הכתוב לצד פירוש של מעלה, בروح המדרש שהמגילה נתעלתה לו כמכלול סמליים גודלים. המספר געור בכתוב שלנו באופן שאستر שבמגילה היא הנפש, ובבר קדם בשימוש של מעלה ר' שלמה בן גבירול באוצר מלכותי, שנעוזר בשימוש שלנו לעניין המשם:

ובכל יום ויום תשתחוו למלכה ובית נטבות נאבה
ובשחר פורים לאה ותקד לעירב במערבה
בערב هي בא ובפרק היא שבה

וראה ח' שירמן בבייארו (השירה העברית בספרד וספרובאנס, כרך א, עמ' 266): "תשתחוו — עין סנדרין צא עב: מפני מה שוקעת במערב אלא כדי ליתן שלום לקונה", והוא שולח לשיר אחר של גבירול (שם 252). אנו רואים, כי הפייטן שינה מובנה של תיבת באה בעניין בוא השם כולם שקיומה, ומילא מתפרשת תיבת שבה כוירחתה, ונראה כי ברישום פיותו בא אברחות גולדפאדן לתאר את אימת אדם וחווה בראשותם ראשונה שקיעת החמה, היא האימה שנדרשה הרבה, ואת שמחות בראשותם אותה חורמת וורהת (*"ציצים ופרחים"*, מהדורות תרנ"ג, עמ' 14):

ושכורי שמחה במקומם בה נחו
עד אזקה ידים ופיים פצחו:
צערנו — הן שמח נגידיל אף נוקר

כיוון לבישו ביחד במילים זבל שאין הזמן עומד — ככלומר אבל שאין הארץ עומה, וכוננה זו מתחדשת בהמשך הדברים: כבר יצא אשمرة רашונה, כי בין נאמר ארבע משמרות ובין נאמר שלוש משמרות הוה הלילה, על כל פנים אשمرة ראשונה דחוקה מבוקר. ואולי לא נטעה, אם נשער, כי מלבדות האירונית, שהמספר שם לו לקורא, תוספת מוקש בה, והיא במלים כבר הגיע זמנה לישון, שכן הקורא מכונן להתעורר על השגرة שלשון ההגדה: הגיע הזמן קוריאת שמן של שחרית, ובעצם עודו רחוק מהכיר בין נאבק לכלב או בין חכלת לבתאי, כי, כאמור, אף האשمرة הראשונה היא.

אולם שימושי המספר שבדנו בהם שימושי-שחוק הם על דרך התיtol הדק, מה שאין כן בסיפורו "חופת דודים", והוא סיפורו תוגה המרעיש את הנפש, ושבו תואר חידת מיתחה של צילה על דרך אמונה העם, כי נשמת המת קודמים לפניה מותה לבקר קבורה: "ונגשמה אשר לא ידעה יותנן תבואהليلה. תביט לארץ תשומות והאדמה תפיצה פיה, תבלע דמות דיזונגה, וחביל גשותות עלות להוביל אותה אל שבילי הנועם. בערב היא באה וביבוקה היא שבה. בטרם יעצור החודש ימות מת. אף כי לא ידע אם איש או אשה" (בכרך *"סיפורי אהבים"*, עמ' רף). וכן: "ארון המתים ירטט בלילה, היום או מחר ימות המת, או תבוננה שתיים נשים אל צילהليل. ותקחנה מענפי החדשים אשר על הראי אשר צפן אותם אביה לבך במוציא שבת. ותקחנה שבעה עלים ותשבנה על קבריהם למשוח בשרה בתמורי הנשים. בערב היא באה וביבוקה לא שבה. ואחר הצהרים באו קובי המתים, מדדו את הארץ ויכרו קבר" (שם,

כִּי שָׁמֵשׁ זֹאת הַחִיה רִיחַ נְשֶׁבֶת
עַתָּה תְּשִׁלְבֵּן חֲקֵקָה אֲשֶׁר
בְּעָרֵב הִיא בָּאָה , שָׁבָה בְּפָקָר .

חשיבות אומרים בא השימוש אתה שמשה אתה שמשה, ובשעה שאמר יוסף והנה השימוש והירח וגוי' אמר יעקב: מי גילה לו שמי שימוש (מדרש הגדול פ' ויצא וכן ב' פר'). וכשם שנדרשת תיבת בא בכפל הוראה כך נדרשה תיבת שימוש בכפל ההוראה. כי הנה אמר המדרש: «רבי שמעון בן מנסיא אומר: חבל על שימוש גדול שאבד מן העולם שאילמל לא נתקל נחש כל אחד ואחד מישראל היו מזומנים לו שני נחשים טובים, אחד משגרו לצפון ואחד משגרו לדרום וכו'» (סנהדרין נט): באה המליצה ודרישה שימוש בכפל ההוראה — מעשה בר' דוד, בנו של החכם צבי, שהיה רב ביאריזוב, ולעת וקנה התפטר מרבנותו זהלך לישגנו וגעשה בה שימוש וכשנפטר לעולמו וכתו עלי מצבתו: «חבל על שימוש גדול שאבד מן העולם — לא פסק פומיא עד זאת שימושו וטהר גברא» (כתב הגאנום לר' צבי הורביץ, עמ' 34). כאמור, נדרש כפל-שימוש **שם** — **שם**. וענין זאת השימוש אף נדרש גם הוא בכפל שימוש — גם זרחות החמה גם יציאת הנשמה, וראה לשון הגمرا לענין ובא השימוש וטהר (ויקרא כב, ז), «בִּיאת שְׁמֹוּ מַעֲכַבְתּוּ מְלָאכָל בְּתֻרּוֹמָה זָאת כְּפָרְתּוּ מַעֲכַבְתּוּ לְאַכְלָל בְּתֻרּוֹמָה וּמְמַאי דָּהָא וּבָא השם בשיאת השימוש ומאי וטהר טהר יומא, דילמא ביאת ארו הוא ומאי וטהר טהר גברא (ברכות ב ע"א וע"ב). ולא הארכנו בזה, אלא משום שהמספר שלו מספר לנו ענין ר' דוד ומשותו ולשון מצבתו בטיפוריו «אורח נתה ללון». בענין התמייה על רבי חיים, תלמיד חכם שהיה לפנים שקדם על תלמידו, ועתה איןנו פותחה ספר, מוכיר המספר דומים לו, שניים מבני-דורו יושבי עיר, בקיאים להפליא אף שלא פתחו ספר גם הם, וכשלישי עיר.

שלא כפיטון וכתולך בעקבותיו, הנערורים בכתב שבסגילה לעניין השימוש מתוך פירוש באה — שקעה, נזoor בו המספר שלנו לעניין הנפש, כשהביאה והשיבה מתפרשות כפשותם. ולענין פירוש באה — שקיעה ראייה דוגמה מה מספר ד"ר צבי 599 במאמרו הפולני «דבר על האמן עגנון» («גובי דזינניק», 2 באוקטובר 1932): «לפנינו שנותיים שהה שמואל יוסף עגנון בפולין. בא מארץ-ישראל לגלויות מולדתו, ביקש לחפש בויכרונו את שנות עברו בעיירות נידחות במזרח של פולין הקטנה, בבודפשטיאש ויאולובץ, באלזס ופודקרפאץ — שיחק המזל שזכה לבളות ימים אחדים בקרבתו — באנו לביית-ספר עברי בעיירת-שרה, ירדו דמדומים, וללווע המזל נפק אור החשמל מחתמת חובהת שלא נפרעו. המורה המבויש התחליל להתנצל ולהצתק, שהוא אגוט להקבל פני אורח נחשב כזה באפלה. אולם עגנון מנגגו הרגיעו בדברי המדרש: התנהמו — אמר — האכתוב אומר, כי יעקב בלכטו חרנה לנ' ביבית-אל כי בא השימוש. אומר המדרש, כי הקדוש ברוך הוא הקדים וכיבוה השימוש, שיוכל להתוודע אל יעקב ביתר ליבוב באפלה, תפקיד זה מקיים עתה מכון-החסמל. הדמדומים יקרבו אותו זה אל זה, נדבר ביתר ליבוב. ודיברנו». אבל הנזoor בדורש כי בא — כיבה זוכר ממילא מה שנדרש ביעקב: «וילן שם כי בא השם ר' פנחס בשם ר' חנן דצפורין: שמע קלהון דמלacci

וצמצומו על ים אחד ("בוקר וערב"). אולם צמד בוקר וערב
וצמד יונה ועורב הם פרשה לגופה, לענייננו עתה חשובה חשומת
הדרעת על השינוי המועט. ערב — געת ערב, שדרכו מתבררת
לנו מותך הקבלת שני קטיעישיד' שוננים שענינים אחד.
ב"אלמנות" אנו קוראים על אמו של המשורר:

**ידעתי כי לעת ערב אל הפוך הוזה שוב תשוב
בשברון מתחיה וברוגליה האזקאות כל' מלא ברשות.**

והשיר, שקדם הרבה, "שירתיי", קראנו על אמו:
או תוציא תשוקה את חלבך זדקה.
בערב היא שבת כל פוד בה נשמה.

הוא מזמן להם בן דור רחוק לאמור: "כיווץ בהם רב' דוד
בנו של הגאון חכם צבי ששימש כל ימי ברבנות ובסוף בא
למקום שאין מכירין אותו ונחמנה לשמש והסתיר את מעשיו
ולא גילה מי הוא עד לפטרתו. זהו שחקו על מצבתו חבל על
שם גדו שאבד מן העולם" (עמ' קצ'). וזאת לו כור, כי במספר
מעלה את בני החכם צבי בסיפורו וביתור בנו ר' אפרים,
ולענין ר' יעקב עמדין — הרי נעשה אפילו שמו של ברידורנו
בסיפור מסיפוריו המעשימים.¹

ולהשלמת דיוננו נזכיר דרכו של ח"ג ביאליק בשירו
"חלפה על פני", שבו ידבר על חילול לשונו של האדם, שאין
ביה מלא נטמאה, ותיאור חילולים של ניב והגיג ניתן על
דרך כך:

**יוניה הופת, שלחתין לעת בקר שמימה
שבו אל לעת ערב — ותאנ ערבים מלמדין אשפטות.**

כל לראות, כי המשורר נזoor בתמונה שלנו ("שבו — לעת
ערב") בהיפוך סדר הונינים, אלא שהוא מבילעה בתמונה אחרת
של כפל-ניגוד היא תמונה היונה והעורב המשולחים מתייתת
נות, באופן שניתי התמונות משתלבות ככפל ניגוד: בוקר —
יונה, ערב — עורב; וחריפותו של הניגוד הוא בגלגולו של
היונה לעורב, ועיקרה של ההירות הוא בפסיכה על המועד
שנקבע במקרא כדי שבוע ("שבוע ימים — שבעה ימים")

1. ואגב, על פי המליצה חבל נג — — שabd בנה, בסיפורו
"ספר שabd", שלא כולם עדין, את האמירה: "חבל על ספר שabd".